

- Jakó Zsigmond (2012): *Köleséri Sámuel tudományos levelezése, 1709–1732*. (szerkesztette Font Zsuzsa, a latin szöveget gondozta és a regesztákat írta Magyar László András) (*Kölesériana* 1) Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület.
- Kázmér Miklós (1997): Köleséri Sámuelnek szóló ajánlás J. J. Scheuchzer svájci orvos könyvében. *Magyar Könyvszemle*, 3, 318–320. • <http://tinyurl.com/zstccgk>
- Kázmér Miklós (1998): Carpathian Minerals in the Eighteenth-century Woodwardian Collection at Cambridge. *Journal of the History of Collections*, 10, 2, 159–168. DOI: 10.1093/jhc/10.2.159
- Kázmér Miklós (2004): Az úrvölgyi (Zólyom vm.) rézbánya és ásványai 1669-ben Edward Browne angol orvos szemével. In: Kubassek János (szerk.): *A Kárpát-medence természeti értékei*. Érd: Magyar Földrajzi Múzeum, 193–220. • <http://tinyurl.com/gtrtnlm>
- Kázmér Miklós (2016): Köleséri Sámuel ásvány- és ősmaradvány-gyűjteménye – történeti rekonstrukció. In: Balázs Mihály – Font Zsuzsa – Kovács András (szerk.): *Köleséri Sámuel és az európai korai felvilágosodás*. (*Kölesériana* 3) Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 187–198. • <http://tinyurl.com/hefmvgk>
- Kázmér Miklós. – Papp Gábor (1999): Minerals from the Carpathians in an Eighteenth-century British Collection. *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici*, 91, 5–36. • <http://tinyurl.com/zamtors>
- Kropf Lajos (1903): Chishull utazása hazánkban 1702-ben. *Századok*, 37, 634–640. • https://archive.org/stream/szzadok42trgoog/szzadok42trgoog_djvu.txt
- Levine, Joseph M. (1991): *Dr. Woodward's Shield: History, Science, and Satire in Augustan England*. Ithaca, NY.–London: Cornell University Press
- Price, David (1989): John Woodward and a Surviving British Geological Collection from the Early Eighteenth Century. *Journal of the History of Collections*, 1, 1, 79–95. DOI: 10.1093/jhc/1.1.79
- Rudwick, Martin J. S. (1985): *The Meaning of Fossils. Episodes in the History of Palaeontology*. Chicago: University of Chicago Press
- Wilson, Wendell E. (1994): The History of Mineral Collecting 1530–1799. *The Mineralogical Record*, 25, 1–243. • <http://tinyurl.com/gve27zf>

A NYÍLT HOZZÁFÉRÉSŰ (OPEN ACCESS) PUBLIKÁLÁS NÉHÁNY BIZONYTALAN KÖVETKEZMÉNYE

Kovács Kármén

PhD, egyetemi docens,
Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Kvantitatív Menedzsment Intézet, Pécs
karmen@ktk.pte.hu

Bevezető

A közel 15 éve indult, a tudományos publikációk nyílt hozzáférését (*open access*, továbbiakban OA) szorgalmazó kezdeményezés egyik legfontosabb eredménye, hogy az EU közel-múltban született döntése alapján a részben vagy teljesen közpénzből finanszírozott tudományos kutatások eredményeit tartalmazó publikációkat 2020-tól mindenki számára ingyenesen elérhetővé kell tenni. E döntés mögött elsősorban a tudás- és ismeretanyag szabad és széles körű elterjedésének és felhasználásának támogatása áll, ami közvetve hozzájárulhat az innovációhoz és a növekedéshez. Másfelől, az OA támogatói ellenzik a tudományos publikációk piacát uraló nagyvállalatok üzletpolitikáját, minthogy azok magas haszonkulccsal, rendkívül drágán biztosítják folyóirataik, valamint előfizetéses e-folyóirat-adatbázisaik hozzáférhetőségét, kizárva ezzel a kevésbé tehető kutatókat, intézményeket és a fejlődő országokat a tudományos eredmények olvasásából és felhasználásából. Fontos ugyanakkor felismerni, hogy az OA-publikálás terjesztése kapcsán többnyire annak előnyeit emelik ki, gyakran nincsenek tekintettel hiányosságaira és nehezen előrejelezhető kihatásaira.

E tanulmány célja felhívni a figyelmet arra, hogy az OA-folyóiratok körének növekedése bizonytalan, és esetlegesen negatív következményeket is maga után von. Ehhez kapcsolódóan – néhány releváns témát kiemelve – elsőként az OA-közlés terjedésének a folyóiratok megbízhatóságának, minőségének átláthatóságára gyakorolt hatása kerül a fókuszba. Ezt követően a tudományterületek közti eltérésekre helyeződik a hangsúly az OA-publikálás kapcsán. Végül, a harmadik egység azt tárgyalja, miként befolyásolja a publikációk nyílt hozzáférése a hivatkozások számának alakulását.

A nyílt hozzáférés bővülésének hatása a folyóiratok átláthatóságára

A folyóiratok száma évente megközelítőleg 3 százalékponttal növekszik. Az ezek megjelenítésével foglalkozó kiadók közti verseny jelentősen mérséklődött az elmúlt három évtizedben megvalósuló fúziók és felvásárlások következményeként. Így napjainkban néhány nagy kiadó (például: Elsevier, Springer, Taylor & Francis, Wiley & Sons) uralja a szakfolyóiratok piacát világszinten (Altman – Avery, 2015). A szakfolyóiratok körében érvényesülő másik trend azok nyílt hozzáférésűvé válása.

Az OA-publikálás bővülése azonban nem csak előnyöket von maga után. A kutatók szempontjából hátrány, hogy az OA-közlés nehezíti a folyóiratok, illetve az azokban megjelenő írások szakmai megbízhatóságának, minőségének átláthatóságát. Ez a kutatómunka végzése folyamán és a közlési céllal történő periodikaválasztás során egyaránt nehézséget jelent.

A kutatók „publikálási kényszerét” kihasználó, nem etikusan tevékenykedő és gyakran hamis tudományometriai adatokat feltüntető *parazita lapok*¹ működése és számának dinamikus emelkedése² zavaró tényezőként van jelen a tudományos publikálás terén, különösen az OA-folyóiratok terjedésével. Cenyu Shen és Bo-Christer Björk (2015) tavaly júniusban végzett vizsgálata alapján a Beall-listában (2016)³ található parazita folyóiratok kb. 7,8%-át teszik ki a Directory of Open Access Journals (DOAJ) adatbázisban található folyóirat-állománynak. Így szerintük marginális a parazita lapok hatása az OA-jelenségben. Ez az állítás azonban több ok miatt is vitatható.

Egyfelől gyakran, akár hetente érkeznek *call for papers* vagy más megtévesztő tartalmú e-mailek a potenciális szerzőkhöz. Egyes lapok nem etikus tevékenysége odáig terjed, hogy a címettet egy már megjelent nívós, aktuális

témájú publikációjára hivatkozva, azt méltatlankodva kéri fel, hogy írjon a folyóiratba. Továbbá arra is van példa, hogy egy parazita lap ugyanazt a folyóiratcímet használja, mint egy ismert minőségi folyóirat – csak az ISSN-jük különbözik; ha pedig ezek alapján nem ellenőrzi a periodikát a címzett potenciális szerző, könnyen csapdába eshet kéziratának elküldésével.

Másfelől, gyakran nehéz megkülönböztetni az OA-folyóiratokat, különösen a viszonylag újakat és a nem élvonalbeli kiadók gondozásában megjelenőket a parazita lapoktól, amelyek működése jellemzően szintén viszonylag rövid múltra tekint vissza. Mivel pedig a Beall-lista (2016) nem tekinthető teljes körűnek, egy fiatal OA-lap esetében nem lehet mindig biztosnak lenni annak tisztaságában, ha az nem található meg a „feketelistás” periodikák között. Az viszont „árulkodó jel” lehet, hogy a parazita lapok kommunikációja gyakran nem professzionális, profiljuk pedig sokkal átfogóbb, mint a minőségieké.

Harmadrészt, az OA terjedésével és a parazita lapok számának növekedésével az interneten történő irodalomkutatás során egyre nehezebben látható át (közvetlenül), hogy mely tartalom, pontosabban szakfolyóirat szakmailag megbízható, és minőségileg milyen kategóriába tartozik. Ennek egyik releváns oka, hogy számos viszonylag fiatal és kis, illetve nem élvonalbeli kiadó által megjelentetett OA-folyóirat a honlapján keresztül érhető el, és nem része a szakmai szempontból ellenőrzött e-folyóirat-adatbázisoknak. Az élvonalbeli szakkiadók (pl. Elsevier) és a nagy tartalomszolgáltató cégek (pl. EBSCO) – jelenleg még előfizetéses formában elérhető – adatbázisain keresztül hozzáférhető szakfolyóiratok, szakkikkek esetében viszont a kutató számára van egyfajta hitelesség, szakmai

megbízhatóság, minthogy a tartalomszolgáltatók csak olyan szakfolyóiratokat engednek megjelenni a rendszerükben, amelyek bizonyos szakmai elvárásoknak, szintnek és természetesen az etikus működés feltételeinek megfelelnek.

Annak ellenére, hogy az OA-folyóiratok száma dinamikusan növekszik, számos kutatónak kétségei vannak – a parazita jelenségtől függetlenül – ezen lapok *minőségét és fenntarthatóságát illetően*. Sokan úgy gondolják, hogy az OA-folyóiratok alacsony impaktfaktorrall rendelkeznek, és így tudatosan el is kerülnek a bennük való publikálást (Gunasekaran – Arunachalam, 2014). Thomas Eger, Marc Scheufen és Daniel Meierrieks (2015) azonban rámutat arra, hogy ha az elismert kutatók eleget nagy számban publikálnak OA-folyóiratokban, akkor azok hírneve, minősége, majd besorolása javulni fog, amiből eredően más kutatók is követni fogják őket az OA-publikálásban. Ahhoz azonban, hogy egy folyóirat elismertebbé váljon, időre van szükség. Másrésztől, fontos megemlíteni, hogy a kutatókon a publikálás szempontjából (is) nagy a teljesítménynyomás, aminek alapján érthető, hogy a magasabb presztízsű és besorolású folyóiratokat preferálják közlésre.

Mark J. McCabe, Cristopher M. Snyder és Anna Fagin (2013) vizsgálatuk eredménye alapján azt állítják, hogy az OA-folyóiratok terjedése ellenére várhatóan minden szakterületen megmaradnak a piaci réseket kiszolgáló hagyományos lapok. Egyes kutatók ugyanis, akik, bár törődnek azzal, hogy minőségi lapokban publikáljanak, vagy nem foglalkoznak a széleskörű olvasóközönséghez való eljutással, vagy nincs forrásuk arra, hogy magas közlési díjú OA-lapokban publikáljanak.

Az OA-folyóiratok elismertségének javulása és minőségének biztosítása elsősorban

annak függvénye, hogy a kiadók és a szerkesztőségek mennyiben követik és alkalmazkodik a jó hírnevű, viszonylag nagy múlttal rendelkező tradicionális folyóiratok szakmai elveit – mind a működésük, mind az egész publikálási folyamat vonatkozásában. Frederick (Fred) Friend (2011) hangsúlyozza is, hogy a szerzők számára az OA-folyóiratokban való közlés szempontjából amellet, hogy a publikálási díj miatt a forrásszerzés lényeges, az is fontos – a lap minőségét és rangját tekintve, hogy a szerkesztőbizottság tagjai elismert szakemberek legyenek a szakterületükön, és a lektorálás magas színvonalon, következetesen és a (fő)szerkesztő megfelelő felügyelete mellett történjen. Bo-Christer Björk és munkatársai (2010) kiemelik, hogy az OA ellenzői arra figyelmeztetnek, hogy ha a kiadók az OA-közlés felé kényszerülnek, akkor a lektorálási folyamat és minőség szintjének ellenőrzése veszélybe kerülhet. Vonzó lehet ugyanakkor az a potenciális szerzők számára, hogy az OA-lapoknál rendszerint rövidebb az átfutási idő a benyújtás és a megjelenés között, mint a hagyományos kiadású folyóiratoknál (Forgues – Liarte, 2013).

Fontos visszatérni ahhoz a gondolathoz, hogy az OA-folyóiratok a kiadójuk honlapján keresztül közvetlenül hozzáférhetőek; így jellemzően nem részei az előfizetéssel elérhető e-folyóirat-adatbázisoknak (pl. EBSCO). Ez egyben azt is jelenti, hogy ha egy kutató általános jellegű keresőmotort (pl. Google) használ – az OA-publikálás elterjedésére tekintettel – az irodalomkutatás során gyakori tematikus keresés esetében, akkor közvetlenül és ingyenesen hozzá tud férni a találati listába kerülő, OA-lapokban megjelent cikkekhez. Az ilyen formában megvalósuló keresések esetében azonban legalább két releváns probléma merül fel. Az egyik, hogy a találati lis-

¹ A parazita folyóiratok jellemzően nyílt hozzáférésűek.

² A parazita folyóiratok száma 2010-ben megközelítőleg 1800 volt, 2014-re mintegy 8000-re emelkedett; ez alapján 420 ezerre becsülik a megjelent cikkek számát (Shen – Björk, 2015).

³ Jeffrey Beall (2016) a parazita kiadókat és folyóiratokat gyűjti össze és listázza (szabadon hozzáférhető módon); a jegyzék folyamatosan frissül, illetve bővül. A listát ugyan nem tekintik hivatalosnak, inkább informális „feketelistának”, tudományos körökben mégis sok helyen használják a szakfolyóiratok megbízhatóságának, minőségének ellenőrzésére.

tába kerülő publikációk minősége (és relevanciája) rendkívül változatos lehet, következésképpen a kutató részéről további időráfordítás lehet szükséges a közlő folyóiratok megbízhatóságának és nivójának ellenőrzéséhez.

Másfelől: az általános jellegű keresőmotorok nem rendelkeznek olyan funkciókkal, mint amelyeket az élvonalbeli kiadók és tartalomszolgáltató cégek biztosítanak az e-folyóirat-adatbázisokban a kutatók számára. Az e-folyóiratokat tartalmazó *online* adatbázisok (pl. ScienceDirect) tartalmi, formai és IT jellegű fejlesztésébe jelentős összegeket ruháztak és ruháznak be, hogy azok mindinkább felhasználóbaráttá váljanak, valamint hatékonyan és eredményesen segítsék a kutatómunkát; ennek következtében e rendszerek rendkívül szofisztikálttá váltak. Ezen adatbázisok nagy előnye továbbá, hogy tartalmi szempontból is nyújtanak bizonyos fokú megbízhatóságot és színvonalat, mert minőségi kritériumokat támasztanak a rendszerekbe bekerülő folyóiratokkal szemben. A kutatók számára összességében tehát sok előnnyel jár az ilyen online környezetben való irodalomkutatás.

A fentiekkel szemben John Houghton és munkatársai (2009) az OA-publikálást támogatva azt hangsúlyozzák, hogy az OA-folyóiratok sokkal láthatóbbak, mint azok, amelyek valamely e-rendszerbe integrálódtak; ebből eredően pedig több kéziratot, olvasót és hivatkozást is vonzhatnak. Kiemelik továbbá, hogy annak ellenére, hogy néhány e-folyóirat-adatbázisban van már lehetőség platformközi keresésre is, ezek a rendszerek hajlamosak a felhasználókat egy bizonyos kiadónak vagy kiadói körnek az állományában tartani, vagyis bizonyos folyóiratok portfóliójában. Az előfizetéses rendszerek hátrányának tekintik még, hogy korlátozások vannak a tartalom hozzáférhetőségében.

Az előzőekhez lényeges hozzáfűzni, hogy az OA-folyóiratokat is lehet, illetve érdemes lehet adatbázisba tömöríteni – különösen az egy tudomány- vagy szakterülethez tartozókat, valamint a bizonyos minőségi kritériumoknak megfelelőeket – attól még, hogy a honlapjukon keresztül nyílt hozzáférésűek. Amennyiben ehhez szofisztikált kutatástámogató rendszer is társul, akkor az nagyban segítheti a felhasználói igényeknek megfelelő írások fellelését, kiszűrését. A jelenleg közel 9000 folyóiratot és kétmillió cikket magában foglaló Directory of Open Access Journals (DOAJ) ugyan hatalmas állományt tesz hozzáférhetővé, kutatástámogató funkcióit tekintve azonban messze elmarad az előfizetéses e-folyóirat-adatbázisok szolgáltatói által kifejlesztettektől, alkalmazottaktól.

A fentiek átgondolása alapján valószínűsíthető Subbiah Gunasekaran és Subbiah Arunachalam (2014) azon megállapítása, hogy hosszú időt vehet igénybe, amíg az olvasók és a kutatók egyaránt bizalmukba fogadják az OA-folyóiratokat.

A tudományterületek közti eltérések és a nyílt hozzáférésű publikálás

Az OA-publikálás elterjesztésére irányuló tervek, intézkedések, tanulmányok esetében többnyire az figyelhető meg, hogy *a természet-, műszaki és orvostudományok (STM) kutatási és publikálási szokásait veszik alapul*; a humán- és társadalomtudományok (HSS) ezektől eltérő gyakorlatára gyakran nincsenek is tekintettel. Nagyon fontos lenne azonban figyelembe venni a tudományterületek közti különbségeket, illetve a tudományterületi sajátosságokat az OA üzleti modellek kidolgozása, az OA-publikálással szembeni elvárások és a kutatóknak mint potenciális szerzőknek az OA-publikálásra való ösztönzése során.

A Finch-jelentés (2012), majd Thomas Eger, Marc Scheufen és Daniel Meierrieks (2015) is felhívja a figyelmet arra, hogy *nem alkalmazható ugyanaz az OA-megoldás a tudományos publikálás esetében minden tudományterületen*.

Az OA-publikálás elterjesztése érdekében tett törekvések során fontos tekintettel lenni arra, hogy a természet-, műszaki és orvostudományok területén a kutatási eredmények rövid idő alatt elavulhatnak, értéküket veszítik, továbbá a publikálás átfutási ideje viszonylag rövid, a tudományos kutatás költséges és jellemzően valamely intézmény által finanszírozott. Ezzel szemben a humán- és társadalomtudományok esetében a kutatások kevésbé finanszírozottak, a kutatási eredmények felhasználási lehetőségei és érvényessége viszont tartósabb, s a publikálás átfutási ideje lényegesen hosszabb (Baruch et al., 2013).

A tudományterületek közti eltéréseket az OA-publikálást illetően a kutatói, vagyis a *szervezői és a kiadói* oldalról egyaránt szükséges figyelembe venni. Különösen, ha azon arany OA-folyóiratokban való cikkek megjelenését tekintjük, amelyek esetében szerzőoldali finanszírozás szükséges. Ez azért is lényeges, mert az OA-publikálás elterjedését szorgalmazó szakemberek és intézkedések a szakfolyóiratok körében jelenleg meghatározó előfizetéses rendszer helyett elsődlegesen *a szerzőoldali finanszírozású arany OA üzleti modellek* alkalmazását kívánják előmozdítani.

A szerzőoldali finanszírozást igénylő arany OA-folyóiratokban való közlés számos vitapontot és kérdést vet fel a tudományterületi eltérésekből eredően. Az egyik legrelevánsabb ahhoz kötődik, hogy amíg a természet-, műszaki és orvostudományok (STM) területén megvalósuló kutatások többsége valamely intézmény által finanszírozott, és így a kutatási eredmények közlésére is biztosítható forrás,

addig a humán- és társadalomtudományokra (HSS) ez kevésbé jellemző. Utóbbiak terén számos olyan értékes kutatás készül és tanulmány íródik, amelyek mögött nem áll pénzügyi támogatás, sokkal inkább a kutató téma iránti érdeklődése és vizsgálódás iránti elköteleződése. A *publikációs díjat* (APC⁴) alkalmazó arany OA-folyóiratok elterjedésével így a nem finanszírozott kutatásokat végző szakemberek jelentős hátrányba is kerülhetnek. Azok, akik nem rendelkeznek az APC megfizetéséhez szükséges pénzügyi forrással, akár ki is szorulhatnak a tudományos publikálás bizonyos részeiből, annak ellenére, hogy releváns, nívós eredményeket érnek el, és színvonalas közleményeket képesek írni. Ezt a finanszírozási problémakört Kovács Kármén (2016) tanulmányában részletesen kifejti. A fentiek alapján fontos felismerni azt, hogy a kutatási eredmények, új ismeretek iránt érdeklődők számára az OA révén a publikációk szélesebb köre válik hozzáférhetővé, ugyanakkor viszont a szerzők (egyes csoportjai) számára a közlési lehetőségek beszűkülnek (Peterson et al., 2013).

Eger, Scheufen és Meierrieks (2015) rámutat arra, hogy a publikációs díjak támogatásán keresztül az OA-publikálás előmozdítására tett törekvések csak azokon a tudományterületeken lesznek sikeresek, ahol már jelenleg is magas minőségű, jó hírnevű arany OA-folyóiratok működnek; ugyanez érvényes azon közfinanszírozással megvalósuló kutatási projektek esetében is, ahol a kutatási eredményeket közlő tanulmányokat arany OA-folyóiratban kell megjelentetni.

Létezik néhány olyan tudományterület, így például a „biológia és élettudomány”, ahol jelentős a jó hírnevű OA-folyóiratok száma.

⁴ Article processing charge

Számos tudományterületen viszont nem motiváltak a kutatók az OA-folyóiratokban történő publikálásban, mivel viszonylag kevés magas minőségű OA-lap áll rendelkezésre. Ebből eredően, ha az OA-lapokban való publikálás nem lehetőségként van jelen a kutatók számára, hanem kötelezettségként például egy finanszírozott kutatási projekt esetében, akkor számos tudományágban azzal szembeüthetnek az elismert kutatók is, hogy választaniuk kell: vagy lemondanak a támogatásról, vagy alacsony kategóriájú, szakmailag el nem ismert lapokban publikálnak (Eger et al., 2015).

Gunasekaran és Arunachalam (2014) vizsgálatauk alapján megállapítják, hogy az előfizetéses folyóiratok impaktfaktora általánosságban véve magasabb, mint az OA-folyóiratoké. Felmérésük szerint egyetlen olyan tudományterület van, a klinikai orvostudomány, ahol az OA-folyóiratok impaktfaktor-átlaga magasabb, mint az előfizetéses lapoké. Hasonlóképpen csak e tudományterületre érvényes, hogy a legmagasabb impaktfaktor-értéket OA-folyóirat mondhatja magáénak, nem pedig előfizetéses. Christian Gumpenberger, María-Antonia Ovalle-Perandones és Juan Gorraiz (2013) az ESI⁵ huszonkét kategóriája alapján hasonlítja össze a tudományterületeket. Kategóriánként meghatározzák, hogy a tudományterülethez tartozó OA-folyóiratok hány százalékát teszik ki a Thomson Reuters Journal of Citation Report (JCR) adatbázisában megtalálható összes, az adott tudományterülethez tartozó folyóiratnak; ez az érték erőteljesen utal arra, hogy *egy-egy tudományterületen mekkora súlyuk van az OA-lapoknak a rangos szakfolyóiratok között*. Az értékek erősen szóródnak. Az „anyagtudomány”, a „növény- és állattudomány”, a „klinikai orvos-

tudomány” és a „molekuláris biológia és genetika” terén 50% feletti a JCR-ben az OA-folyóiratok aránya – ezeken a tudományterületeken elterjedt az OA-közlés a minőségi lapok között. 10% alatti ugyanakkor az arány az „informatika”, a „pszichiátria/pszichológia”, a „multidiszciplináris” és a „közgazdaságtan és üzlet” kategóriában. Fontos még megemlíteni azt, hogy ez utóbbi tudományterület az, ahol az OA-lapoknak a legkisebb a hányada a rangos folyóiratok között, ugyanakkor viszonylag sok, a huszonkét kategóriából a harmadik legtöbb a DOAJ-ban fellelhető OA-lapok száma. Hiába van tehát nagyszámú OA-folyóirat e területen, ha azok többsége nem minőségi; ez alapján pedig érthető, hogy az elismert, az értékes munkát végző és a színvonalas publikálásra törekvő közgazdász kutatók miért nem motiváltak az OA-közlésben. Gumpenberger, Ovalle-Perandones és Gorraiz (2013, 228.) által közölt értékek, még ha módosultak is a három évvel ezelőtti felmérésük óta, jól mutatják a tudományterületek közti jelentős különbségeket az OA-lapok vonatkozásában.

A hivatkozások számának alakulása a nyílt hozzáférés hatásaként

A közzétett kutatási eredmények hatását – vagyis hogy mennyien és hogyan használják fel azokat más szakemberek a saját kutatásukhoz, és miként fejlesztenek tovább egy szakterületet azok alkalmazásával – nagyban befolyásolja, hogy kik számára és milyen széles körben hozzáférhető az új ismereteket közlő publikáció. Az OA-publikálás ezen aspektusból való következményeinek számbavétele is releváns, minthogy a tudományos közlemények által kiváltott hatást a kutatók teljesítményértékelése során a hivatkozások számaival mérik – habár a hivatkozó szövegkörny-

zet tartalma fejezi ki az idézés minőségét (Kovács, 2015).

Az OA-publikálással foglalkozó korai tanulmányok és az OA támogatói azt állítják, hogy az OA-szakkikre rendszerint többet hivatkoznak, mint a szabadon nem hozzáférhető, hagyományos szakfolyóiratokban megjelenő közleményekre. John Houghton és munkatársai (2009) például az OA publikálási modellek potenciális citációs előnyét 25%-ra becsülik. Steven Hall (2010) elfogadhatatlannak tartja ezt a megállapítást, és több fontos tanulmányra is utal, amelyek egyértelműen kimutatják, hogy az OA-publikálásnak nincsen citációs hatása. Eltérő eredményeket adnak azok az empirikus felmérések, amelyek a szabad hozzáférés hivatkozások számára gyakorolt hatását vizsgálják – *egy-egy tanulmányok igazolják, hogy az OA által több hivatkozás keletkezik, mások nem* (McCabe – Snyder, 2014). Gianfranco Ennas és Maria Chiara Di Guardo (2015) pedig úgy véli, hogy még az ok-okozati viszony sem egyértelmű.

Patrick Gaulé és Nicolas Maystre (2011) vizsgálata nem bizonyítja a kauzális kapcsolatot, hogy az OA hatást gyakorol a hivatkozások számának növekedésére. Úgy találják, hogy az OA-publikációkra kapott esetleges nagyobb számú hivatkozás legalább részben nem az elterjedési hatásból ered. Az az elméletük, amit empirikusan igazolnak is, hogy a magasabb minőségű tanulmányok szerzői nagyobb valószínűséggel választanak OA-lehetőséget – a hibrid lapoknál; a magasabb minőségű tanulmányok pedig rendszerint több hivatkozást is kapnak. Inkább tehát az önkiválasztási mechanizmusnak van domináns szerepe az OA-publikációkra való magasabb hivatkozási számban. Ezzel összhangban áll Steffen Bernius és munkatársai (2009) azon megállapítása, hogy a sok hivatkozást

kapott szabad hozzáférésű szakkikre gyakran neves kutatóktól származnak, akik könyvebben, illetve nagyobb valószínűséggel megtehetik, hogy az írásuk szabad hozzáférésűvé váljon; mivel ők könnyebben jutnak olyan forráshoz, amelyből finanszírozható az OA. Mark J. McCabe és Christopher M. Snyder (2014) más megközelítésből, de hasonló következtetésre jut. Felmérésük eredménye alapján a szakfolyóiratok az előfizetéses formáról nyílt hozzáférésűre való áttérésével a hivatkozások száma átlagosan 8 százalékponttal nő. Ez az előny elsősorban az élvonalbeli lapoknál jelenik meg. Ugyanakkor viszont statisztikailag szignifikáns csökkenés mutatkozik meg a hivatkozások számában az alacsony besorolású folyóiratokat vizsgálva. Ez egyben azt is jelenti, hogy az OA lehetőségével erősödik a verseny a folyóiratok között az olvasók figyelméért. Másfelől pedig, az OA-ra való átállási periódusban a hivatkozások szempontjából „first-mover” előnyhöz juthat az a kutató, aki OA-formában publikálja munkáját (Bernius et al., 2009).

A fentieket tekintve lehetséges, hogy egyes tudományometriai mutatók értékelését és a kutatók teljesítményéhez kötődő adatok, indexek megítélését az OA-publikálás terjedése befolyásolni fogja. Hogy ez miként valósul meg, nehéz előre megjósolni. Ennek során azonban a tudományterületenkénti eltéréseket, sajátosságokat az OA-publikálás kapcsán mindenképpen figyelembe kell venni.

Összegzés

E tanulmány azzal a céllal íródott, hogy az OA-publikálás – gyakran hangoztatott előnyei mellett – bizonytalan és lehetséges negatív következményeire is ráirányítsa a figyelmet. A parazita lapok jelenléte és számának folyamatos növekedése, a rövid múlttal rendel-

⁵ Essential Science Indicators

ző OA-lapok, illetve az OA-folyóiratok előfizetéses adatbázisokon kívül maradása nehezíti a folyóiratok átláthatóságát. Ez a kutatómunka és a publikálás tekintetében egyaránt problémát jelent. A tudományterületek között szignifikáns különbségek vannak az OA-publikálásban. Ez a kutatási és publikálási szokások mellett többek közt a kutatások változó finanszírozottságából és az OA-folyóiratok eltérő minőségéből is adódik. Szakmai vita van továbbá a tekintetben, hogy a közlemények nyílt hozzáférése elősegíti-e a hivat-

kozások számának növekedését. Egyes OA-publikációk valószínűleg azért kapnak jelentős számú hivatkozást, mert elismert kutatók írták azokat, akik biztosítani tudják a pénzügyi forrást a publikációs díj fedezésére.

Jelen közleményt a szerző a Pécsi Tudományegyetem alapításának 650. évfordulója emlékének szenteli.

Kulcsszavak: *nyílt hozzáférés, open access, publikáció, folyóirat*

IRODALOM

- Altman, Micah – Avery, Marguerite (2015): Information Wants Someone Else to Pay for It: Laws of Information Economics and Scholarly Publishing. *Information Services & Use*. 35, 1–2, 57–70. DOI: 10.3233/ISU-150775 • <http://tinyurl.com/j5xpw3j>
- Baruch, Yehuda – Ghobadian, Abby – Özbilgin, Mustafa (2013): Editorial: Open Access – the Wrong Response to a Complex Question: The Case of the Finch Report. *British Journal of Management*. 24, 2, 147–155. DOI: 10.1111/1467-8551.12016 • <http://tinyurl.com/jbnrhys>
- Beall, Jeffrey (2016): *Scholarly Open Access: Critical Analysis of Scholarly Open-access Publishing*. • <https://scholarlyoa.com/publishers/>
- Bernius, Steffen – Hanauske, Matthias – König, Wolfgang – Dugall, Berndt (2009): Open Access Models and their Implications for the Players on the Scientific Publishing Market. *Economic Analysis & Policy*. 39, 1, 103–115. DOI: 10.1016/S0313-5926(09)50046-X • <http://tinyurl.com/havegq1>
- Björk, Bo-Christer – Welling, Patrik – Laakso, Mikael – Majlender, Peter – Hedlund, Turid – Guðnason, Guðni (2010): Open Access to the Scientific Journal Literature: Situation 2009. *PLOS ONE*. 5, 6, e1273. DOI: 10.1371/journal.pone.0011273 • <http://tinyurl.com/h6exd4h>
- Directory of Open Access Journals (DOAJ) • <https://doaj.org/>
- Eger, Thomas – Scheufen, Marc – Meierrieks, Daniel (2015): The Determinants of Open Access Publishing: Survey Evidence from Germany. *European Journal of Law and Economics*. 39, 3, 475–503. DOI: 10.1007/s10657-015-9488-x

- Ennas, Gianfranco – Di Guardo, Maria Chiara (2015): Features of Top-rated Gold Open Access Journals: An Analysis of the Scopus Database. *Journal of Informetrics*. 9, 1, 79–89. DOI: 10.1016/j.joi.2014.11.007 • <http://tinyurl.com/je8reky>
- Finch, Janet (2012): Accessibility, Sustainability, Excellence: How to Expand Access to Research Publications. Report of the Working Group on Expanding Access to Published Research Findings. • <http://tinyurl.com/j6rxuyk>
- Forgues, Bernard – Liarte, Sébastien (2013): Academic Publishing: Past and Future. *M@nagement*. 16, 5, 739–756. DOI: 10.3917/mana.165.0739 • <http://www.cairn.info/revue-management-2013-5-page-739.htm>
- Friend, Fred (2011): Open Access Business Models for Research Funders and Universities. *Knowledge Exchange Briefing Paper*, Knowledge Exchange • <http://tinyurl.com/z5px57b>
- Gaulé, Patrick – Maystre, Nicolas (2011): Getting Cited: Does Open Access Help? *Research Policy*. 40, 10, 1332–1338. DOI: 10.1016/j.respol.2011.05.025 • <http://tinyurl.com/jfvovon>
- Gumpfenberger, Christian – Ovalle-Perandones, María-Antonia – Gorraiz, Juan (2013): On the Impact of Gold Open Access Journals. *Scientometrics*. 96, 1, 221–238. DOI: 10.1007/s11192-012-0902-7
- Gunasekaran, Subbiah – Arunachalam, Subbiah (2014): The Impact Factors of Open Access and Subscription Journals Across Fields. *Current Science*. 107, 3, 380–388. • <http://tinyurl.com/jgkdr9v>
- Hall, Steven (2010): Response: A Commentary on ‘The Economic Implications of Alternative Publishing Models’. *Prometheus*. 28, 1, 73–84. DOI: 10.1080/08109021003676383 • <http://tinyurl.com/z959pv6>

- Houghton, John – Rasmussen, Bruce – Sheehan, Peter et al. (2009): *Economic Implications of Alternative Scholarly Publishing Models: Exploring the Costs and Benefits. A Report to the Joint Information Systems Committee*. Victoria University; Loughborough University. • <http://tinyurl.com/zrgmnl8>
- Kovács Kármén (2015): A hivatkozás teljesítményértékelést befolyásoló implicit tényezőiről. *Magyar Tudomány*. 176, 8, 964–973. • <http://tinyurl.com/zm9nzhs>
- Kovács Kármén (2016): *A nyílt hozzáférésű (open access) publikálás finanszírozási kérdései*. Kézirat.
- McCabe, Mark J. – Snyder, Christopher M. – Fagin, Anna (2013): Open Access versus Traditional Journal Pricing: Using a Simple ‘Platform Market’ Model to Understand Which Will Win (and Which Should). *The Journal of Academic Librarianship*. 39, 1, 11–19. DOI: 10.1016/j.acalib.2012.11.035 • <http://tinyurl.com/zbb2mof>

- McCabe, Mark J. – Snyder, Christopher M. (2014): Identifying the Effect of Open Access on Citations Using a Panel of Science Journals. *Economic Inquiry*. 52, 4, 1284–1300. DOI: 10.1111/ecin.12064 • <http://tinyurl.com/g9ve9y>
- Peterson, A. Townsend – Emmett, Ada – Greenberg, Marc L. (2013): Open Access and the Author-Pays Problem: Assuring Access for Readers and Authors in the Global Academic Community of Scholars. *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*. 1, 3, eP1064. DOI: 10.7710/2162-3309.1064 • <http://tinyurl.com/zohhuw7>
- Shen, Cenyu – Björk, Bo-Christer (2015): ‘Predatory’ Open Access: A Longitudinal Study of Article Volumes and Market Characteristics. *BMC Medicine*. 13, 230, 1–15. DOI: 10.1186/s12916-015-0469-2 • <http://tinyurl.com/hkzx8ox>

